

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳԻՈՐԳԵԱՆ

«Վիշապների Աշխարհում», հատոր Ա., «Ցամֆ», Վիեննա, 1934

Գեղեցիկ գիրք է գրել Տիկ. Հայաստանի Գեղարգեանը — «Վիշապների Աշխարհում»: Այդ աշխարհը՝ մեր հայրենիքն է՝ Հայաստանը, վիշապները՝ ցարն ու սուլթանը, որոնք նստել էին մեր լեռներում եւ որոնց ձեռքից տառապում էր մեր ժողովուրդը: Այդ ամենը այժմ անցել է, եւ Տիկ. Գեղարգեանը պատմում է իբրեւ յուշ՝ այնպէս մտերիմ ու յուզիչ խօսքերով:

Գիրքը սկսում է Շիրակի բնութեան ու գիւղացիների նկարագրութեամբ: Հեղինակը դեռ փոքրիկ աղջիկ է եւ անպանոյն ու անկեղծ խօսքերով, անհուն կարօտով պատմում է իր տեսածն ու զգացածը: Նա պաշտում է իր ծննդավայրը եւ սիրում շիրակեցուն, որ «աւելի շատ երգում էր քան խօսում», որ «եւք էր, համեստ, եւ միայն իր երգերի մէջն էր դնում սիրտն ու հոգին»: Նա ներկայացնում է իր ընտանիքի անդամներին, գիւղը, գիւղացիների կեանքը, նրանց ուրախութիւնն ու տխրութիւնը, հաւատալիքներն ու սնոտապաշտութիւնները, մանկական խաղեր, տատիկի հեքիաթները, բնութեան գեղեցկութիւնները, «հայոց սարերը հեքիաթներով եւ առասպելներով լեցուն»: Ամէն ինչ վարդագոյն են երեւում փոքրիկ Հային: Մարդի ու բնութիւնը զարթ են ու երջանիկ:

Բայց վիշապները նախանձոտ են, քոյլ չեն տալիս, որ ժողովուրդը համզիստ ապրի: Սահմանի այն կողմը՝ գուլումկարմիր սուլթանը խմում է հայի աբիւնը: Այս կողմ էլ՝ ցարը: Փոքրիկ

Հայը ակնատես է լինում Աղեքսանդրապոլի ցոյցին եկեղեցապատկան կալւածքների գրաւման առթիւ: Տեսնում է Հայրիկի քալածոտ աչքերը եւ այդ օրւանից սկսում է «մտածել ու դիտել»: Նրա ուշադրութիւնը գրաւում են ուսուցիչ հօր յեղափոխական բնկերները. նրա մայրն ու հայրն էլ՝ յեղափոխականներ են: Նա դադին պատմել է տալիս ազգային «հեքիաթներ», յափշտակում է աշուղների երգերով ու յեղափոխական պատմութիւններով, ազահուրեամբ ականջ է դնում շրջապատի խօսակցութիւններին, երազում է ինքն էլ զինուոր ու յեղափոխական դառնալ: Եւ այնքան դժբախտ է, որ աղջիկ է ու չի կարող կուլի դաշտ գնալ...

Իսկ շուրջը կուլի է: Սասունում ապստամբութիւն հերոս Անդրանիկի ղեկավարութեամբ: Անդին՝ հեռուները ուսմանական պատերազմ: Քիչ յետոյ, սկսում են հայ-քրդական ընդհարումները: Աշխարհ լիքն է խորհուրդներով ու դէպքերով, որոնց արձագանգները հասնում են եւ Շիրակի գիւղերը, խրոնովում գիւղացիների մտքերը, շարժում յեղափոխականներին: Փոքրիկ Հայի հայրիկը դարձրեց քոյա՝ յեղափոխութեամբ է գրաւած: Հայրիկին գործակից է մայրիկը, գիւղի երիտասարդները: Գնում ու գալիս են զինւած մարդիկ, հայդուկներ: Թնդում են յեղափոխական երգեր: Ժողովուրդը իր իրաւունքները, իր արդար դատն է պաշտպանում:

Բայց ... գլուխ է բարձրացնում վի-

շապր: «Ու ցարի ժանդարմները եկան մի գիշեր եւ հայրիկիս բանտ տարան: Ինչպէս շա՛տ շատերին»: Սուգ է իջնում Շիրակի գիւղերի վրա: Ցաւին չի դիմանում ու մեռնում է տատիկը: Մայրիկի աչքերը միշտ արցունքալից: Հայրիկը չկայ: Ու «ես մտածում եմ. սուլթանը եւ ցարը Հայոց երկրի վիշապներն են: Նրանք մտնել են մեր երկրի աղբիւրին եւ ամէն օր ոստիկաններ են ուղարկում մեզ մօտ, որոնք ծեծում են մարդկանց, հրում, Սիրիի սառնամանիքները աւերում, որ այնտեղ ցրտից մեռնեն»:

Փոքրիկ Հայաստանը սակայն չի վերհասնում. «Լոյսը յաղթում է մթին, չէ՞: Ինչո՞ւ պէտք է չյաղթէ եւ մեր երկրում: Էս արդար արեւի երկրում: Զենադ Արագածի ստորոտում: Նա կը յաղթէ»:

Այսպիսի հաւատով, կարօտով ու բրբռում յոյզով գրած է ամբողջ գիրքը, որ սկզբից մինչեւ վերջ համակ հեփեսք է ու երգ: Տիկ. Հայաստանը գրում է սրտով: Նա անկեղծ է, երբ ասում է, քէ՛ «սիրում էի Հայոց վեհափառ սարերը, հիանում մեր երկրի գրոյցներով, հպարտ էի այդ հողի, այդ

սարերի գաւաղը լինելուս»: Ընթերցողը էլ համակում է նոյն զգացմունքներով, երեւակայութեամբ փախադրում է նոյն աշխարհը՝ «վիշապների աշխարհը»:

Գիրքը գրած է մաքուր եւ գեղեցիկ հայերէնով: Ոճը՝ պարզ, պատկերաւոր ու կենդանի, ներդաշնակ ու երաժշտական: Էջեր կան, որոնք գեղեցիկ արձակ բանաստեղծութիւն են: Կարդացում են յափշտակութեամբ:

Գիրքը հրատարակւած է ճաշակով: Կողքը զարդարւած է հեղինակի հաւատը խորհրդանշող սիրուն նկարով՝ մի փոքրիկ աղջիկ, հրեղէն սուրը ձեռքին, նժոյգը հեծած սլանում է դէպի Հայոց լեռները...

«Վիշապների Աշխարհը», որքան մեզ յայտնի է, Տիկ. Գեորգեանի անդրանիկ գրական գործն է եւ, որպէս այդպիսին, անպայման յաջող է: Պէտք է մաղթել, որ շուտով լոյս տեսնէ եւ յաջորդ հատորը կամ հատորները: Տիկ. Գեորգեանին վերապահւած է պատուաւոր տեղ հայ կին գրողներու շարքում:

Ս. Վ.Ր.

A. SAFRASTIAN

"The Itinerary of Xenophon's retreat". The Asiatic Review, London, 1934.

Դարեհ Բ.-ի մահւանից յետոյ պարդի Արտաֆանքսէս Բ., իսկ կրտսեր որդի Արտաֆանքսէս Բ. իսկ կրտսեր որդի Կիրոսը բաժին ստացաւ Փոքր Ասիական Սատրապութիւնը: Քրիստոսից առաջ 401 թւին Կիրոսը հաւաքեց 13 հազարանոց վարձկան յոյների մի բանակ եւ շարժւեց եղբօր դէմ Պարսկաստանի գանը գրաւելու նպատակով: Վարձկան յոյների մէջ էր եւ աքեմենացի Քսենոփոնը, որ թողել է այդ արշաւանքի ներկարգութիւնը՝ հիմնւած իր օրը օրին կատարած արձանագրութիւնների վրա:

Յունական զօրամասը դուրս եկաւ Լիւ-

դիայից, 401 թ. մարտ 6-ին եւ անցնելով Փրիւգիայի, Կիլիկիայի և Սիրիայի վրայով՝ հասաւ Միջագետք, ուր նոյն տարւայ սեպտ. 5-ին տեղի ունեցաւ Կունիկսի ճակատամարտը: Հակառակ պարսիկների քաղկան գերազանցութեան, յոյների յաղթանակը եղաւ այնքան վճռական, որ Արտաֆանքսէս թագաւ. լքեց իւր պատերազմի դաշտը եւ անցելիս թողնելով իր բանակը՝ դիմեց փախուստի: Բայց այդ միջոցին կուում սպանեց տաֆրիւն Կիրոսը: Պատերազմը յոյների համար կարգրեց իր իմաստը: Կասկածելով Արտաֆանքսէսի դաւադր-